

Mangora T. V. Evaluation of the Constitution UPR in the works of A. Yakovlev.

This article is dedicated to the analysis of the Constitution UPR of works of the famous Ukrainian, public and political person, scientists, jurisprudent, historian of Ukrainian legacy.

Keywords: *A. I. Yakovlev, Constitution UPR.*

УДК 349.2:331.105.44](477)(091)(045)

Соломінчук В. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ЗАРОДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРОФЕСІЙНІ СПІЛКИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості розвитку законодавства про профспілки на теренах України з урахуванням існуючого політико-правового устрою.

Ключові слова: *професійні спілки, правове регулювання, соціально-економічні права, робітнича політика*

Очевидно, що ефективність взаємодії держави з профспілками та виконання професійним спілками їхніх функцій залежить від правого поля, в межах якого вони можуть діяти. Саме тому для визначення ролі професійних спілок у розвитку громадянського суспільства, становленні соціально-правової держави необхідно дослідити еволюцію державно-правового регулювання їхньої діяльності. Вивчення та узагальнення особливостей розвитку законодавства про робітничі організації дає можливість прослідкувати взаємозв'язок держави з ними з урахуванням існуючого політико-правового устрою.

З'ясуванню проблем витоків законодавства про професійні спілки приділяли увагу багато науковців. Б. Андрусишин досліджує становлення законодавства про професійні спілки в контексті робітничої політики українських урядів 1917–1920 р. [1]. П. Гай-Нижник аналізує правові аспекти діяльності робітничих організацій крізь призму трибічного конфлікту гетьманського уряду, профспілок та роботодавців [2]. У працях Р. Береста приділяється увага дослідженню нормативно-правового регулювання діяльності професійних спілок на західноукраїнських землях [3]. Генезис розвитку законодавства про профспілки в тій чи іншій мірі досліджували також Ф. Цесарський, І. Сопелкін, О. Олійник, В. Щербина, І. Снігірєва, О. Реєнт. Незважаючи на помітний внесок учених у розробку цієї теми, недостатня кількість наукових праць та відсутність спеціального дослідження обумовлює необхідність додаткового вивчення цього питання.

Більшість учених пов'язують початок розвитку профспілкового законодавства на теренах України із введенням у дію на території Російської імперії Тимчасових правил про професійні товариства 1906 р. Проте така точка зору не є виправданою з огляду на те, що історія профспілкового руху в Україні бере початок на західноукраїнських землях, зокрема, коли у 1817 р. робітники поліграфічної фірми об'єдналися у "Стоваришування Взаємної Допомоги Членів Друкарської Справи". Оскільки у другій половині XVIII ст. західні етнічні українські землі Галичини,

Північної Буковини та Закарпаття перебували у складі Австрійської імперії, на Заході України діяли норми австрійського законодавства, у тому числі і щодо права громадян об'єднуватися у товариства та спілки.

20 грудня 1859 р. в Австрійській державі набрав чинності цісарський патент, який регламентував основні умови створення профспілок. Згідно з цісарським патентом кожна професійна організація визнавалася легітимною за умови затвердження її статуту габсбурзьким державним намісництвом [4, с. 90]. На основі цісарського патенту розроблялися статuti профспілок, у які об'єднувалися працівники Західної України.

21 грудня 1867 р. було прийнято Конституцію ("Основний закон") Габсбурзької держави. Статтею 12 Конституції проголошувалося право громадян на збори й асоціації, а також передбачалося здійснення цього права на основі спеціальних законів.

Законами про об'єднання і про збори від 15 листопада 1867 р. було значно спрощено створення об'єднань. З метою відкриття товариства потрібно було подати до крайового правління статут товариства у п'яти примірниках. У ньому обов'язково вказували мету товариства, засоби існування, структуру та органи управління, місцезоташування, спосіб вирішення спірних питань, умови розпуску. Якщо крайовий уряд відмовлявся дати дозвіл на відкриття товариства, то його засновники мали право звернутися до Міністерства внутрішніх справ [5].

Проте не завжди австрійське законодавство сприяло розвиткові демократичних свобод громадян. 7 квітня 1870 р. з метою запобігання розвитку страйкового руху до Конституції Австро-Угорщини було внесено зміни, якими передбачалося ув'язнення до трьох місяців для осіб, які своїми діями призводили до зупинки роботи підприємств. Страйки дозволялися лише в тому разі, якщо їх було належним чином вмотивовано та підготовлено [6, с. 106-107].

Таким чином, першими законодавчими актами, які регулювали діяльність профспілкових організацій на теренах України та дали поштовх розвитку профспілкового руху були цісарський патент 1859 р. та "Основний закон" 1867 р.

На території Російської імперії, до складу якої входили й українські землі, поштовхом до нормативного врегулювання діяльності професійних спілок стали революційні події 1905 р.

Стихійні протести робітників, які виникали у зв'язку зі стрімким ростом промисловості, нехтуванням правами робітників, зростанням напруги між працівниками та власниками підприємств, відсутністю робітничого законодавства, викликали необхідність легалізувати професійні організації та направити їх діяльність у законодавче русло.

4 березня 1906 р. були введені в дію "Тимчасові правила про товариства і союзи", які склалися з двох частин: перший розділ встановлював загальні правила про спілки і союзи, а другий містив "Тимчасові правила про професійні товариства, які засновуються для осіб у торговельних і промислових підприємствах чи для власників цих підприємств".

Метою діяльності профспілок у Тимчасових правилах визначено з'ясування та погодження економічних інтересів, вдосконалення умов праці своїх членів чи підняття виробництва підприємств, які їм належать. Профспілки могли виконувати такі

функції: пошук способів для усунення непорозумінь між роботодавцями та працівниками; з'ясування розмірів заробітної плати та інших умов праці в сфері промисловості та торгівлі; надання допомоги своїм членам, у тому числі заснування кас взаємодопомоги; заснування бібліотек, професійних шкіл і курсів; надання допомоги своїм членам у придбанні предметів першої необхідності і знарядь виробництва; сприяння в пошуку роботи або працівників; надання юридичної допомоги.

Незважаючи на те, що першим розділом Тимчасових правил було встановлено право створювати спілки і союзи без дозволу будь-яких владних структур, другий розділ Правил регламентував складну бюрократичну процедуру отримання дозволу на створення професійних спілок.

Закон не дозволяв створювати коаліції професійних товариств, вводив заборону на створення профспілок у державних установах і банках, залізниці, пошті, телеграфі, вищих навчальних закладах. Не дозволялося накопичувати страйковий фонд. За порушення правил передбачалася кримінальна відповідальність. До ст. 124 Кримінального кодексу 1903 р. були внесені доповнення, якими передбачалося покарання (до 3 місяців арешту) за недотримання Тимчасових правил. Статтею також обумовлювалися каральні заходи для тих товариств і спілок, які у своїй діяльності керувалися політичними гаслами. Прагнучи поставити професійні спілки під контроль держави, їм заборонялося ставити політичні завдання [7].

Якщо порівнювати Правила з законодавством про професійні спілки Європейських держав, то необхідно зазначити, що ставлення до профспілок на Заході було більш ліберальним. Імовірно, вводячи в дію Правила, царська влада намагалася не так встановити демократичні права і свободи, як обмежити створені стихійно під час революційних подій робітничі організації.

Примітно, що первісний варіант Правил був напрацьований за зразком англійських та бельгійських законів. У першому варіанті законопроекту визнавалася законність страйків, незалежність профспілок від надмірного адміністративного впливу, дозвіл на створення федерації спілок на загальнодержавному чи обласному рівні. Однак уже в третій остаточній редакції Тимчасові правила зазнали значних обмежень [8]. Це свідчить про відсталість законодавства Російської імперії порівняно з законодавством більш розвинених європейських держав.

Разом з тим, ці правила стали першим і єдиним в історії дореволюційної Росії законодавчим актом, у якому були зібрані воедино з урахуванням тогочасної юридичної практики різноманітні правові норми, які визначали порядок створення і діяльності суспільних організацій [9, с. 556]. На нашу думку, цінність Правил полягала в тому, що вони засвідчили надання профспілкам особливого політико-правового статусу, що помітно вирізняло їх з-поміж інших суспільних організацій.

Революція 1917 р. ознаменувала зміни в усіх галузях суспільного життя, у тому числі стала початком нового етапу розвитку профспілкового законодавства. З падінням самодержавства в Україні за підтримки рад робітничих депутатів розпочалося масове створення профспілок та фабрично-заводських комітетів. Відкрилися широкі можливості для створення професійних спілок.

Б. Андрусишин слушно зауважує, що професійні спілки, які зародилися й зміцніли на основі боротьби трудящих, і перш за все робітників за свої права,

відігравали одну з основних ролей у масових страйках, інших соціальних конфліктах, впливали на внутрішню стабільність держави [4, с. 111].

О. Олійник також вказує на те, що “дотримання сторонами колективних договорів між профспілками, як представниками працюючих, та працедавцями давало можливість уникати жорсткого протистояння у сфері праці. Частково цей процес регулювався державними органами, частково страйковою боротьбою та компромісами між робітниками та підприємцями” [10]. Саме на підставі колективних договорів, укладених між професійними організаціями та підприємцями, визначалися найважливіші питання організації праці [11].

Варто зауважити, що політика Тимчасового уряду Росії щодо професійних спілок та фабрично-заводських комітетів містила чимало протиріч. 23 квітня 1917 р. Уряд прийняв декрет “Про робітничі комітети на промислових підприємствах”, яким встановлювалося, що на всіх промислових підприємствах мали обиратися фабрично-заводські комітети. Їм надавалося право представляти права працівників у переговорах з адміністрацією, розглядати трудові спори, бути представниками працівників перед органами влади та громадськими організаціями, здійснювати культурно-освітню діяльність. Разом з тим, постанова про робітничі комітети вводила певні обмеження в діяльність робітничих організацій, зокрема, їм заборонялося впливати на вирішення виробничих питань та здійснювати контроль над виробництвом.

21 червня 1917 р. було прийнято Постанову Тимчасового Уряду “Про реєстрацію товариств, громад і спілок”. Судові органи використовували цю постанову як підставу для відмови в реєстрації статутів профспілок, намагаючись стримати процес об’єднання профспілок [12].

Попри те, що Центральна Рада була пов’язана угодами з Тимчасовим урядом щодо утримання органів влади в Україні від вирішення нагальних питань соціально-економічного устрою до Установчих Зборів, в Україні було видано низку нормативних актів з робітничих питань та діяльності робітничих організацій, зокрема “Про робітничі комітети”, “Про фабрично-заводські комітети”, “Про примирюючі камери”, “Про біржі праці”. Велася розробка законопроектів “Про профспілки” та “Про страйки” [4, с. 129]. Конституція УНР (Статут про державний устрій, права і вольності УНР) від 29 квітня 1918 р. визнавала право на страйк, проте положень про профспілки, на відміну від конституцій західних держав, не містила.

Національні політичні сили ставили на перше місце такі питання як визнання національної території, децентралізацію системи управління з переданням місцевої влади до рук національних сил, питання судоустрою, залишаючи поза увагою робітництво [13, с. 29].

З приходом у квітні 1918 р. до влади П. Скоропадського всі закони, обіжники та розпорядження, що стосувались трудових відносин, видані Тимчасовим урядом та Центральною Радою, залишилися чинними. Уряд гетьмана одразу ж після свого сформування 10 травня задекларував, що “справедливі домагання робітників, не звернені на те, щоб підірвати рідний промисел, все стрінуть підтримку й поміч Правительства, а професійні союзи, на скільки вони займаються обороною професійних інтересів, користуються з боку Правительства повним признанням” [14, с. 96].

Така політика була пов'язана, у першу чергу, з намаганням гетьмана контролювати соціально-економічну ситуацію. У зв'язку з цим міністр праці Ю. Вагнер 29 червня 1918 р. видав Обіжник № 1 “Про межі компетенції професійних робітничих організацій і власників підприємств”. Видання Обіжника було також пов'язане з прагненням влади “законодавчо унормувати компетенцію професійних робітничих спілок і притягнути їх до співпраці з урядовими інституціями, щоби могли у більш спокійних обставинах конструктивної і ефективної співдії вирішувати проблеми відновлення промисловості країни, зайнятися приборканням інфляції і фінансовою реформою, турботою про зайнятість безробітних...” [2].

Обіжник мав досить суперечливий характер. З однієї сторони п. 4 Обіжника закріплював за робітничими організаціями право на коаліції та страйки (окрім державних стратегічних підприємств, муніципальних і громадських підприємств, які обслуговували щоденні потреби населення). Зазначалося, що компетенція профспілкових організацій та заводських комітетів обмежувалася захистом професійних інтересів робітників і піклуванням про влаштування їхнього побуту. Одночасно заборонялося втручання робітників у діяльність адміністрації щодо найму і звільнення працівників, фінансових, економічних і технічних заходів, а також самочинне встановлення контролю над виробництвом. З іншої сторони, Обіжник містив ряд обмежень, які профспілкові організації та робітники сприйняли з обуренням та критикою. Зокрема, укладені раніше колективні договори визнавалися необов'язковими до виконання.

Варто відзначити, що політика обмеження прав професійних спілок супроводжувалася також постійними репресіями – арештами, обшуками з боку органів Міністерства внутрішніх справ. З метою урізання прав професійних організацій було відновлено дію Тимчасових правил про покарання за участь у страйках, виданих 2 грудня 1905 р.

Після повалення гетьманського режиму постановою від 9 грудня 1918 р. було скасовано всі закони і постанови попереднього уряду у сфері трудового права. Відновлювалися право на укладання колективних договорів, проведення страйків, права робітничих фабричних комітетів [15, с. 474].

Статутом Міністерства праці УНР передбачався обов'язок надавати допомогу професійному рухові працівників. Разом з тим, підтримка діяльності профспілок Директорією носила переважно декларативний характер. Попри заяви уряду про свою солідарність з робітниками, часто профспілкові організації зазнавали переслідувань.

Аналіз законодавчої діяльності українських урядів 1917–1918 р. показує, що попри прагнення врегулювати робітниче питання, запровадити в національному законодавстві нормативні акти, які б базувалися на ідеях соціального партнерства та були спрямовані на уникнення соціальних конфліктів та протистоянь, більшість задекларованих ідей так і залишилися не втіленими.

Разом з тим, національні політичні сили, хоч і не надавали належної оцінки профспілкам, все ж заклали фундамент для розвитку профспілкового руху. Після 1918 р. набув масового характеру процес створення на підприємствах фабрично-заводських та рудникових комітетів, які поступово виникли на всіх підприємствах та в подальшому стали низовими ланками профспілок. Фабзавкоми зосередили свою увагу на реалізації здобутих політичних свобод, налагоджували охорону підприємств,

створювали робітничу міліцію, залучали трудящих до політичної активності, боролися за підвищення зарплати, поліпшення постачання робітників, їх культурного дозвілля [16, 14].

Б. Андрусишин підкреслює, що “у період національно-визвольної революції 1917–1920 рр. робітничий та профспілковий рух стали визначальними чинниками грандіозних соціальних конфліктів, які виникли при розвалі Російської імперії та творенні української державності” [13, 4].

Таким чином, підсумовуючи розгляд становлення законодавства про професійні спілки на теренах України, варто зауважити, що першоосновою нормативного регулювання діяльності профспілок стали норми австрійського законодавства, які діяли на території Західної України та царські “Тимчасові правила про товариства і союзи”, які заклали фундаментальну правову основу для розвитку законодавства про профспілки та реалізації громадянами права на об’єднання.

В подальшому в період національно-визвольної революції та становлення української державності, в умовах воєнного стану, українські владні інституції приділяли нормативному регулюванню діяльності робітничих організацій не першочергову увагу. Все ж, розуміючи необхідність вирішення питань соціальної спрямованості, в нормативно-правових актах українських урядів знайшли своє відображення положення про фундаментальне право громадян на об’єднання та страйки. Водночас відсутність системного підходу до врегулювання питань соціального партнерства, недооцінка ролі профспілок у соціально-трудої сфері, що і не дивно за обставин постійних воєнних дій та необхідності вирішувати нагальні проблеми суверенітету, території, громадянства, стали однією з причин гальмування розвитку української державності та розбудови власної правової держави.

Використані джерела:

1. *Андрусишин Б. І.* Робітнича політика українських урядів (1917–1920 рр.) : дис. ... доктора істор. наук / Б. І. Андрусишин. – К., 1997. – 451 с.
2. *Гай-Нижник П.* Робітничі профспілки, роботодавці і гетьманський уряд: історія трибічного конфлікту і досвід незавершеної розв’язки / П. Гай-Нижник // Література та культура Полісся. – Вип. 21. Забуті та воскреслі імена в історії та культурі України, спірні історичні питання. – Ніжин: Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя, 2002. – С. 131-142 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2012doc.knyazi.php>
3. *Берест Р.* Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні (1817–1939 рр.) / Р. Берест. – Дрогобич : Вид. фірма “Відродження”, 1995. – 126 с.
4. Нариси історії професійних спілок України / гол. ред. О. М. Стоян ; керівник авторського кол. О. П. Реєнт. – К., 2002. – С. 575. Нариси історії професійних спілок України / гол. ред. О. М. Стоян ; керівник автор. колективу О. П. Реєнт. – К. : Федерація профспілок України, 2002. – 732 с.
5. *Берест І. Р.* Джерельна база історії професійних спілок Східної Галичини до початку та в роки Першої світової війни / І. Р. Берест // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія. – 2014. – № 784. – С. 64-69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPDA_2014_784_12.pdf.
6. *Лепісевич П. М., Терлюк І. Я.* Державно-правовий устрій України в імперську добу : навчальний посібник з історії держави і права України / П. М. Лепісевич, І. Я. Терлюк. – Львів, 2005. – 127 с.
7. О профессиональных обществах, учреждаемых для лиц, занятых в торговых и промышленных предприятиях, или для владельцев этих предприятий : Временные правила от 04.03.1906 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://abc.vvsu.ru/Books/dokumentoved_hrestomat_ch1/page0013.asp.

8. *Поспеловский Д.* На путях к рабочему праву [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sotsprof.ru/library/posp.html>.
9. Історія держави і права України : підручник. – У 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка ; кол. авторів : В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К. : Концерн Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – Т. 1. – 656 с.
10. *Олійник О. М.* Розвиток робітничого законодавства та органів регулювання трудових відносин в період діяльності українських урядів (1917–1920 рр.) / О. М. Олійник // Вісник Національного технічного університету “ХПІ”. Сер. : Актуальні проблеми історії України. – 2013. – № 61. – С. 84-93. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vspriak_2013_61_15.pdf.
11. *Андрусин Б. І.* Соціальні конфлікти в Україні: спроба ретроспективного аналізу / Б. І. Андрусин // Сучасність. – 1994. – С. 83-93.
12. *Цесарський Ф. А.* Захисна функція профспілок, форми її реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Ф. А. Цесарський / Нац. юрид. акад. України. – Х., 2004. – 198 с.
13. *Андрусин Б. І.* Робітничі політики українських урядів (1917–1920 рр.) : автореф. дис. ... доктора іст. наук. / Б. І. Андрусин. – К., 1997. – 44 с.
14. *Дорошенко Д.* Ілюстрована історія України 1917 – 1923 рр. – Ужгород, 1930. – Т. 2. – С. 315.
15. Історія держави і права України : [підручник] / В. М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
16. Історія держави і права України : підруч. – У 2-х т. / [А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький, О. Л. Копиленко та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2003. – Т. 2. – 580 с.

***Соломинчук В. В.* Зарождение законодательства о профессиональных союзах на территории Украины.**

В статье рассмотрены особенности развития законодательства о профсоюзах на территории Украины с учетом существующего политико-правового устройства.

Ключевые слова: профессиональные союзы, правовое регулирование, социально-экономические права, рабочая политика

***Solominchuk V. V.* The origin legislation on trade unions in Ukraine.**

The article describes origin legislation on trade unions in the territory of Ukraine, taking into account existing political and legal system.

Keywords: trade unions, legal regulation, social and economic rights, labor policy.

УДК 94:[342.4:17](477)(092)"1710"

Огірко Р. С., Ярешко Д.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ ПИЛИПА ОРЛИКА

Визначальною особливістю морально-етичних засад української козацької держави за Конституцією Пилипа Орлика, яка цілком виділяє її з числа інших Конституцій, є її безумовно христоцентричний характер, коли взаємини держави і суспільства з Святим Богом і між собою та людьми передбачається вести перш за все на духовній, моральній основі, а сам козацький, суспільний і державний лад залишається демократичним, раціональним і нетеократичним.

Ключові слова: Святий Бог, Батьківщина, православна віра, Козацтво, єдність, мораль.

Зовнішня і фактологічна фабула визрівання, обґрунтування, написання і прийняття Конституції Пилипа Орлика [1], її явне і опосередковане авторство, її